

ՅՈՒՐԻ ԱՎԵՏԻՍՅԱԼ

ՍՓՅՈՒՔԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

2008 թ. Երևանի պետական համալսարանում հիմնադրվեց սփյուռքագիտության ամբիոնը: Մեկ տարի հետո ամբիոնին կից բացվեց մագիստրատուրա՝ սփյուռքագիտություն մասնագիտությամբ: Նպատակը գիտաուսումնական այնպիսի միավորի ստեղծումն էր, որի գործունեության հիմնական ուղղվածությունը սփյուռքագետների պատրաստելն է: Նրանք զբաղվելու են սփյուռքի և մասնավորապես հայկական սփյուռքի ուսումնասիրությամբ: Ամբիոնը այսօր ամբողջական կառույց է, որի գործունեության հիմնական որակը կրթական գործն է՝ գիտական գործունեությանը զուգահեռ:

Ամբիոնի գործունեության և նպատակների մասին առավել ամբողջական և ճշգրիտ պատկերացում տալու համար կփորձեն պատմական մի փոքրիկ ակնարկ անել Հայաստանում մինչև այժմ եղած և այսօր գործող գիտակրթական նմանատիպ կառույցների վերաբերյալ:

Հայաստանի առաջին Հանրապետության պատմությունը կարճ ընթացք ունեցավ: Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները, առավել ևս գիտական ու կրթական համագործակցությունը քիչ թե շատ կանոնավոր արդյունք ըստ էության չունեցան:

Խորհրդային տարիներին առաջին կազմակերպությունը, որ համեմատաբար ակտիվ գործունեություն ծավալեց մեզ հետաքրքրող բնագավառում, Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապերի կոմիտեն էր: 1964-ին հիմնադրված հասարակական այդ կազմակերպությունը իր գործի կարևոր բաղադրիչներից մեկն էր համարում աջակցությունը Սփյուռքի կրթական գործին. սփյուռքահայ դպրոցներին պարբերաբար առաքվել են հայոց լեզվի, հայ գրականության և աշխարհագրության դասագրքեր, կազմակերպվել է սփյուռքահայ մոտ 200 դպրոցականների ամառային հանգիստը Հայաստանի ճամբարներում: Առաջին անգամ մեկամսյա ժամկե-

տով անցկացվում են սփյուռքահայ ուսուցիչների որակավորման ամենամյա դասընթացներ. յուրաքանչյուր տարի մոտ 50 ուսուցիչ մասնակցել է օգոստոսյան խորհրդակցությունների և կամընտրական դասընթացների: Կոմիտեն նաև մասնակցություն է ունեցել սփյուռքահայ ուսանողների ընտրության մեջ՝ նրանց ուսումնառությունը հայրենիքում կազմակերպելու համար:

Սկսած 1960-ականներից՝ Հայաստանի տարբեր բուհերում անվճար ուսում են ստացել ավելի քան 1000 ուսանողներ: Ըստ որում, դրանցից 300-ից ավելին եղել են լիբանանահայ երիտասարդներ: 1992-ին պետական ֆինանսավորման դադարեցումից հետո կոմիտեն փաստորեն զրկվեց իր կանոնադրական խնդիրները կատարելու հնարավորությունից, իսկ 1998-ին դադարեց գործելուց:

Հայկական համայնքների այսպես կոչված գիտական կազմակերպված ուսումնասիրության սկիզբը դրվեց 1980-ին, երբ Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի համակարգում ստեղծվեց «Սփյուռքահայ համայնքների պատմության և մշակույթի բաժին»՝ ինստիտուտի կարգավիճակով: Բացվեց ԽՍՀՄ Կենտկոմի վերին աստիճանների հատուկ որոշումով: Այդ միավորի գործունեությունը հատկապես ակտիվացել է Կառլեն Դալլաքյանի ղեկավարման տարիներին: Բաժինը կազմել և հրատարակել է ուսումնասիրություններ Բուլղարիայի, Իրանի և մի շարք այլ երկրների հայկական համայնքների պատմության վերաբերյալ: 1987-ի աշնանը կազմակերպված միջազգային գիտաժողովը՝ «Հայ համայնքները Արևմուտքի և 3-րդ աշխարհի երկրներում» խորագրով, ըստ էության իր տեսակի մեջ առաջինն էր Հայաստանում և առաջիններից մեկը խորհրդային տերության սահմաններում:

Ի՞նչն է սակայն ուշագրավ. ակադեմիայի կազմում ստեղծված այդ կառույցը զբաղվում էր միայն հայ գաղթավայրերի պատմությամբ. հայկական սփյուռքի պատմությունը, սփյուռքահայ համայնքների կյանքը այդպես էլ ուսումնասիրության նյութ չդարձան: Բաժինը փակվեց 1995-ին՝ անկախության տարիներին:

Սեկ տարի անց՝ 1996-ին, հավանաբար նախորդ բաժնի գիտական ներուժի հենքի վրա Հայաստանի ազգային ակադեմիայում ստեղծվեց «Գաղթավայրերի և սփյուռքի պատմություն» բաժինը՝ Վլադիմիր Բարխուդարյանի ղեկավարությամբ: Բաժինը այս մե-

կուկեն տասնամյակների ընթացքին ունեցավ արդյունավոր գործունեություն՝ ուսումնասիրելով ԱՄՆ-ի, Սկանդինավյան երկրների, Ռուսաստանի, նաև Ադրբեջանի և հայկական այլ համայնքների պատմությունը, ինչպես նաև առանձին միությունների, կուսակցությունների, կազմակերպությունների գործունեությունը: Դրանց մի մասը ներկայացվել է գրքի տեսքով: Հատուկ ուզում են շեշտել, որ այդ աշխատանքների մի զգալի մասը վերջին տարիներին կյանքի է կոչվել նորաստեղծ Սփյուռքի նախարարության աջակցությամբ ու հովանավորությամբ:

1996-ին ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության համակարգում իր գործունեությունը սկսեց «Սփյուռք» գիտաուսումնական կենտրոնը՝ որպես Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի ուսումնական առանձին ստորաբաժանում: Կենտրոնի կրթական հիմնական ուղղությունը սփյուռքահայ և հայաստանցի ուսուցիչների վերապատրաստությունն է արևմտահայ լեզվի և գրականության գծով, ինչպես նաև դասագրքերի, մասնագիտական, պատմական և գրական ծրագրային գրքերի հրատարակությունը: Տարիների ընթացքում կենտրոնում կազմակերպվող ամենամյա վերապատրաստությանը մասնակցել են աշխարհի 36 երկրներից շուրջ 750 ուսուցիչներ: Ձուգահեռ կազմակերպվել են հանդիպումներ պետական, քաղաքական, մշակութային գործիչների հետ, այցելություններ տուն-թանգարաններ, ճամփորդություններ: Պայմանագրային սկզբունքով դասընթացները վարել են ինչպես հայաստանցի մասնագետներ, այնպես էլ արտերկրի ճանաչված հայ գիտնականներ ու մանկավարժներ: Կենտրոնը 2002 թվականից անցկացրել է նաև ՀՀ և Լեռնային Ղարաբաղի 480 ուսուցիչների վերապատրաստություն՝ խորացնելով նրանց գիտելիքները արևմտահայերենի և արևմտահայ-սփյուռքահայ գրականության վերաբերյալ: Ծավալվել է նաև հրատարակչական գործունեություն: Լույս են տեսել Սփյուռքին վերաբերող կրթական, հայագիտական, գեղարվեստական 35 անուն գրքեր, այդ թվում՝ Վահան Թեքեյանի, Ռոպեր Հատտեճյանի, Վազգեն Շուշանյանի, Ջարեհ Խրախունու գեղարվեստական գործերը, մենագրություն Պողոս Նուպար փաշայի մասին:

Արևմտահայերենի և արևմտահայ-սփյուռքահայ գրականության նկատմամբ հետաքրքրությունը ակնհայտորեն մեծացավ նախորդ դարի 80-ականներից: Առաջինը ԵՊՅ-ում, ապա և մի շարք այլ բուհերում արևմտահայերենը սկսեց դասավանդվել որպես առանձին առարկա: Զգալի չափով ավելացվեցին արևմտահայ և սփյուռքահայ գրականությանը հատկացված ժամերը: Ստեղծվեցին և հրատարակվեցին արևմտահայերենի վերաբերյալ ուսումնասիրություններ, դասագրքեր, սփյուռքահայ գրականության ժողովածուներ, առանձին հեղինակների երկերի ամբողջական ակադեմիական հրատարակություններ և այլն: Արևմտահայերենը, սփյուռքահայ գրականությունը, իսկ վերջին շրջանում նաև հայկական սփյուռքի համառոտ պատմությունը առանձին բաժիններով զետեղվեցին դպրոցական հանրակրթական դասագրքերում:

Ինչպես գիտության ու մշակույթի բոլոր ասպարեզներում, խորհրդային տարիներին այս ոլորտներում նույնպես ամենամեծ դերակատարություն ունեցել են անհատ մասնագետները: Աշոտ Աբրահամյան, Օնիկ Թոփուզյան, Յրաչիկ Սիմոնյան, Յովիկ Մելիքսեթյան, Լենդրուշ Խուրշուդյան, Կառլեն Դալլաթյան, Էդուարդ Մելքոնյան և ուրիշներ. ահա հայաստանյան մասնագետների մի հոծ խումբ, որ մեծ ներդրում է ունեցել հայ գաղթօջախների ու համայնքների պատմության, արտերկրի հայկական կազմակերպությունների և կուսակցությունների գործունեության ուսումնասիրության մեջ:

Պատմական այս համառոտ ակնարկից էլ ակնհայտ է դառնում, որ կրթական գործը, ավելի ստույգ՝ Յայաստան-Սփյուռք կրթական գործակցությունը ունեցել է առավել քիչ կազմակերպված բնույթ և ընթացել է, մեղմ ասած, վայրիվերումներով: Առավել արդյունավետ է եղել գիտական գործը: Թեև սա էլ ընթացել է միակողմանիորեն՝ հետաքրքրության հիմնական առարկա ունենալով նախասփյուռքյան հայկական գաղթօջախները: Բուն Սփյուռքի ուսումնասիրությունը մի տեսակ դուրս է մնացել տեսադաշտից:

Պատճառները տարբեր էին: Խորհրդային տարիներին, չնայած կատարվող աշխատանքներին, մեր ժողովրդի երկու հատվածները շարունակեցին ապրել իրարից մեկուսացած ու անջատ: Տասնամյակների ընթացքին ավելի խորացան տարրնկալումները:

Պատկերը փոխվեց անկախության տարիներին: Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունների զորացմանը ազդակ հանդիսացավ ՀՀ սփյուռքի նախարարության ստեղծումը. նախարարությունը ընդհանուր ուղղություններով կազմակերպող-համակարգող դերով որոշակի կանոնական բնույթ հաղորդեց թվարկված տարբեր կառույցների գործունեությանը: Ստեղծվեցին նոր միավորներ. ազգային ակադեմիայի արվեստի և գրականության ինստիտուտներում հիմնադրվեցին սփյուռքի բաժիններ: Էապես ակտիվացավ արդեն գործող միավորների աշխատանքը. սփյուռքի նախարարության հետ համատեղ տեղեկատվական հետազոտությունների մի ամբողջ շարք է սկսել «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամը:

Արդյունքներից մեկը եղավ այն, որ ԵՊՀ-ում բացվեց սփյուռքագիտության ամբիոն: Նմանատիպ կառույց ստեղծելու գաղափարը համալսարանում արդեն կար: Բայց դա ունենալու էր առավելապես հայերենագիտական ուղղվածություն, ծառայելու էր արևմտահայերենի պահպանության ու զարգացման գործին: Սփյուռքագիտության ամբիոնը ստեղծվեց ԵՊՀ-ի և Սփյուռքի նախարարության համագործակցության արդյունքում: Կենտրոնացված գիտակրթական, մասնավորապես կրթական գործունեություն կազմակերպելու և վարելու համար անհրաժեշտություն կար ունենալու կառույց, որը պիտի համակարգեր այս ոլորտի աշխատանքները:

Ամբիոնը, ինչպես ասվեց, հիմնադրվել է նախարարության ստեղծումից անմիջապես հետո: Բուն գործունեությունը ծավալել է 2009 թվականից՝ կազմակերպելով մագիստրատուրայի բաժնի ընդունելություն: Ամբիոնը այսօր ունի ութ դասախոս՝ չորսը որպես հիմնական, մյուս չորսը՝ համատեղությամբ: Մեր գիտության մեջ և կրթական համակարգում ճանաչված լեզվաբաններ և պատմաբաններ են՝ գիտության դոկտորներ և թեկնածուներ: Ամբիոնն ունի նաև տասնյակից ավելի հրավիրված դասախոսներ՝ ամենատարբեր մասնագիտությունների գծով՝ պատմաբան, հոգեբան, ազգագրագետ, մանկավարժ, արվեստաբան, սփյուռքահայ մամուլի, հայ եկեղեցու պատմության մասնագետներ և այլն:

Մագիստրատուրայի առաջին և երկրորդ կուրսերում ունենք 25 ուսանող: Լավագույնները սովորում են անվճար. ամեն տարի 10 ու-

սանողի ուսման վարձը փոխանցում է սփյուռքի նախարարությունը: Մագիստրատուրա են գալիս համալսարանի տարբեր ֆակուլտետներից՝ հայ բանասիրություն, պատմություն, քաղաքագիտություն, ռոմանագերմանական բանասիրություն, արևելագիտություն, և տարբեր բուհերից՝ պետական մանկավարժական համալսարան, Բրյուսովի անվան լեզվաբանական համալսարան և այլն: Ընտրության սկզբունքը հետևյալն է՝ բակալավրատում բարձր առաջադիմություն, օտար լեզուների լավ իմացություն, սփյուռքի պատմության և արևմտահայերենի բավարար չափով ճանաչողություն: Դասընթացները ներառում են Սփյուռքի հայ համայնքների կյանքի տարբեր ոլորտները՝ պատմական, քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և այլն: Դասավանդվող առարկաների մասին ընդհանուր պատկերացում տալու համար թվարկեն դրանցից մեկ-երկուսը՝ «Ավանդական ուղղագրություն», «Արևմտահայերենի արդի վիճակը. հնչյունաբանություն, բառագիտություն», «Ժամանակակից էթնոհոգեբանության հիմունքները և հայ սփյուռքը», «Ցեղասպանությունների պատմություն», «Սփյուռքի հայ համայնքների դերը Հայաստան-արտերկրի հարաբերություններում», «Ռուսաստանի և հարակից տարածքների հայ համայնքները», «Սփյուռքի հասարակական-քաղաքական, բարեգործական, մշակութային, հայրենակցական կազմակերպությունները», «Սփյուռքի հայ քաղաքական կուսակցությունների պատմություն», «Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների արդի փուլը»: Ուսումնական ծրագրում պարտադիր և կամընտրական դասընթացներ կան նաև Սփյուռքի էլեկտրոնային լրատվամիջոցների, մամուլի պատմության, արևմտահայ-արևելահայ գրական աղբյուրների, սփյուռքահայ գրականության հիմնախնդիրների վերաբերյալ:

Անգլերենին համեմատաբար լավ տիրապետողների համար անցկացվում է անգլերենի խորացված ուսուցում: Լրացուցիչ պարապմունքների հավելյալ վճարը փոխանցում է Սփյուռքի նախարարությունը:

2011-ին ունեցանք առաջին շրջանավարտները. մագիստրոսի կոչում ստացան 11 ուսանողներ: Ավարտական աշխատանքների թեմաները գերազանցապես վերաբերում էին Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների արդի հիմնախնդիրներին, հայկական հա-

մայնքների պատմության չուսումնասիրված կամ քիչ ուսումնասիրված ոլորտներին, ինչպես՝ «Կալիֆոռնիայի հայ համայնքների պատմություն», «ԱՄՆ-ի Հայ դատի հանձնախումբը», «Հրանտ Դինքի հրապարակախոսությունը», «Հայ ինքնության պահպանման խնդիրները և Կ. Պոլսի «Մարմարա» օրաթերթը», «Ավանդական (դասական) Սփյուռքի կազմակերպական-կառուցվածքային բնութագիրը», «Բեյրութի «Ազդակ» պարբերաթերթը և արդի գրական արևմտահայերենի զարգացման միտումները» և այլն:

Մագիստրատուրայի կրթական ծրագրում առանձնահատուկ տեղ ունի արևմտահայերենը: Առարկան դասավանդվում է չորս տարբեր դասընթացներով՝ ուղղագրությունից, հնչյունաբանությունից մինչև շարահյուսություն: Արևմտահայերենի նկատմամբ այսօր մեծ է նաև գիտական հետաքրքրությունը: Վերջին տասնամյակներին գրվել և գրվում են դասագրքեր, ուսումնասիրություններ, ատենախոսություններ, մագիստրոսական թեզեր: Ստեղծվում են արևելահայերեն-արևմտահայերեն փոխվերծանող ծրագիր, արևմտահայերենի էլեկտրոնային բառարան և այլն: Գործածության մեջ են արևմտահայերենի բուհական դասագրքերը՝ Ռուբեն Սաքապետոյան՝ «Արևմտահայերենի դասագիրք», Նույն հեղինակի՝ «Արևմտահայերենի նոր բառարան»՝ վերանշակված և համալրված տարբերակով, Յուրի Ավետիսյան՝ «Արևելահայերենի և արևմտահայերենի զուգադրական քերականություն», «Արևմտահայերենի գործնական աշխատանքների ձեռնարկ», Մանուկ Ֆելքեյան՝ «Ավանդական ուղղագրություն» ուսումնամեթոդական ձեռնարկ: Տպագրության ընթացքի մեջ է «Արևելահայերենի և արևմտահայերենի զուգադրական հնչյունաբանություն» դասախոսությունների շարքը (հեղ.՝ Յու. Ավետիսյան), որը, ի դեպ, կարելի է համարել ԵՊՀ և Հայկազյան համալսարան անմիջական համագործակցության առաջին օրինակներից, քանի որ գիրքը խմբագրվել է Հայկազյան համալսարանի աշխատակից և «Հայկազյան հայագիտական հանդեսի» պատասխանատու քարտուղար դոկտոր Անդրանիկ Տազեսյանի կողմից: Ստեղծվում է հայոց լեզվի բուհական դասագիրք ԱՊՀ ուսանողների համար: Թվարկած գրքերի հրատարակության մեջ Սփյուռքի նախարարությունը ունի իր անմիջական մասնակցության և նյութական օժանդակության մեծ բաժինը:

Քանի որ խոսք եղավ ամբիոնի գիտական գործունեության մասին, ավելացնենք, որ Սփյուռքին և հայ համայնքների պատմությանը նվիրված գործեր են ստեղծել պատմաբաններ Էդուարդ Մելքոնյանը, Արման Եղիազարյանը, Պետրոս Յովհաննիսյանը և ուրիշներ: 2011-ին լույս տեսավ դոկտոր Մելքոնյանի «Հայ բարեգործական ընդհանուր միության պատմություն» ուսումնասիրության ռուսերեն տարբերակը: Առանձին ժողովածուներով հրատարակվել են նաև տարբեր գիտաժողովներում կարդացված զեկուցումներ: Կարծում եմ՝ շատ արդյունավետ էր անցյալ տարի հունիսին Ծաղկաձորում կազմակերպված գիտաժողով-քննարկումը, որը նվիրված էր արևմտահայերենի միասնական դասագրքի ստեղծման խնդիրներին և արևմտահայերենի զարգացման հեռանկարներին: Մասնակցում էին շուրջ երկու տասնյակից ավելի երկրների հայագետներ: Իր տեսակի մեջ աննախադեպ հավաք: Ակնհայտ է, որ արևմտահայերենի պահպանման և զարգացման խնդիրը այսօր լուրջ մտահոգությունների առիթ է տալիս: Բայց դա առանձին քննարկման նյութ է:

Առիթը օգտագործելով, սակայն, ուզում եմ մի քանի խոսքով մտահոգություններս հայտնել Սփյուռքում և Հայաստանում արևմտահայերենի արդի վիճակի վերաբերյալ: Ըստ վիճակագրության՝ Սփյուռքի 7 միլիոն մեր հայրենակիցներից արևմտահայերենով հաղորդակցվում է շուրջ 2 միլիոնը: Իսկ հայկական ամենօրյա կամ մեկօրյա դպրոց հաճախում է նրանց ընդամենը 5 տոկոսը: Վիճակն իհարկե անհանգստացնող է: Հեռանկարում կտրուկ նվազելու է նաև այս թիվը: Դպրոցների չզոյությունը, ուսուցիչների պակասը, ծնողների, նաև հայ հանրության որոշակի անտարբերությունը և ճանաչված հայեցի կրթություն ստանալու անհեռանկարը է՛լ ավելի են ծանրացնում վիճակը:

Սփյուռքի մեր հայրենակիցները երբեմն մեզ մեղադրում են լեզվի հարցում օտարասիրության մեջ՝ նկատելով, որ արևելահայերենը անհարկի խճողվում է ռուսաբանություններով և հաճախ դյուրընկալ չէ սփյուռքահայի համար: Դա, իհարկե, այդպես է: Խոսակցական արևելահայերենը էապես ազդեցություններ է կրել ռուսերենից, իսկ վերջին տարիներին՝ նաև անգլերենից: Սակայն արևելահայերենի վաղվա օրվա համար որևէ լուրջ վտանգ ես չեմ տես:

նում: Եթե մոտ անցյալում արևելահայերս առիթը ունեինք տագ-
նապելու, որ ռուսերենի ուժեղ ազդեցությամբ և տարվող հատուկ
քաղաքականությամբ հայերենը կարող է կորցնել հայեցի ինչ-ինչ
հատկանիշներ, ապա այսօր՝ անկախ պետականության պայման-
ներում, վտանգը մեծ չէ, և արևելահայերենի զարգացման ճիշտ
ճանապարհը բնավ էլ մաքրամոլությունը չէ, ինչպես մեզ երբեմն
առաջարկվում է զանազան կազմակերպությունների կողմից:
Մենք հաճախ հանիրավի փորձում ենք արդեն իսկ լայն շրջանա-
ռության մեջ մտած և հանրության կողմից ընդունված փոխառյալ
հաջող բառը փոխարինել հայերեն անհաջող տարբերակով:
Պետք է նկատի ունենալ մի շարք հանգամանքներ՝ բարեհնչու-
թյունը, հասկացության բովանդակությունը ամբողջությամբ ար-
տահայտելու հնարավորությունը, կիրառելի, գործածական լինե-
լու հանգամանքը և այլն: Հազիվ թե կարելի է հաջողված համա-
րել, օրինակ, **ալիբի** բառի փոխարեն **այլուրեքությունը**, **կոն-
սերվատորիայի** փոխարեն **երաժշտանոցը**, **շտաբի** փոխարեն
սպայանոցը, **տանկի** փոխարեն **հրասայլը**, **Ֆինանսիստի** փո-
խարեն **ելևտագետը**, **բանկի** փոխարեն **դրամատուները** և այլն:

Խնդիրը փոքր-ինչ այլ է արևմտահայերենի պարագային: Խոսակ-
ցական արևմտահայերենը լրջորեն վտանգված է օտար լեզուներ
ի ազդեցությամբ: Նույնիսկ մտավորական սփյուռքահայի խոս-
քում երբեմն հնչում են անգլերենով համեմված արտահայտու-
թյուններ, ինչպես՝ **օբոս փարքինգ** ըրի հոն, մեկ քանի խոսք ի-
րարու հետ **չենք** ըրինք, գործ մը **թեքեր** ըրինք, **մյուզիք** կը լսեի,
ֆրիվեյը էկզիթ ըրավ և այլն:

Հայրենիքից հեռու միջավայրում սա իրական վտանգ է ինչպես
խոսակցական, այնպես էլ գրական արևմտահայերենի համար:
Մենք այս ճանապարհով կորցնում ենք լեզուն:

Արևմտահայերենը որչափով և ովքեր պիտի սովորեն վաղը՝
դժվար է ասել: Արևմտահայերենի վաղվա օրվա այս կողմը հու-
սադրող քիչ բան ունի: Մանավանդ, երբ ժամանակ առ ժամանակ
տեղի է տալիս նաև մաքառման ոգին:

Քանի դեռ հայկական որևէ համայնքում (այս դեպքում ես նկատի
ունեմ Գերմանիայի հայ համայնքը) Պոլսից նոր գաղթած հայը,
հայերենին և գերմաներենին տիրապետելով հանդերձ, Եղեռնի

տարելիցին նվիրված հանդիսության ժամանակ հայ լսարանի առաջ գերադասում է հիշատակի խոսք ասել թուրքերենով, նշանակում է, որ վտանգված է ոչ միայն լեզուն:

Արևմտահայերենի հեռանկարը կարելի է սահմանել հետևյալ կետերով.

- Արևմտահայերենը պետք է ծառայի որպես գիտական ուսումնասիրությունների հարուստ աղբյուր:
- Արդի արևմտահայ գրական լեզուն պիտի մշակվի և պատշաճ մակարդակով ներկայացվի դասագրքերով:
- Արևմտահայերենը բավարար չափով պիտի ուսուցանվի նաև Հայաստանի համապատասխան կրթօջախներում: Արևմտահայերենը կենդանի պահելու հիմնական օջախը ի վերջո լինելու է հայրենիքը:
- Արևմտահայերենը պիտի շարունակի մնալ Սփյուռքի հայության արևմտահայ հատվածի բանավոր և գրավոր ընդհանուր հաղորդակցության լեզու, դպրոցի, լրատվամիջոցների, գեղարվեստական, մասամբ նաև գիտական գրականության լեզու:
- Եվ վերջապես, արևմտահայերենը պետք է պահպանել ու զարգացնել ոչ միայն որպես զուտ լեզվական հարստություն, այլև որպես ազգային ինքնության պահպանման կարևորագույն գործիք Սփյուռքում և Հայաստանում:

Մի երկու խոսք կուզեի ասել ԵՊՀ հայ բանասիրության ֆակուլտետի կազմում գործող արևմտահայերենի մասնագիտացված խմբի մասին: Այն գոյություն ունի 2009-2010 ուսումնական տարվանից: Այստեղ, բացի բանասերների համար նախատեսված պարտադիր առարկաներից, դասավանդվում են նաև հատուկ մասնագիտական առարկաներ, ինչպես՝ «Արևմտահայ գրական աշխարհաբարի ձևավորումը», «Հայ գաղթօջախների պատմություն», «Բառապաշարային տեղաշարժերը արևելահայերենում և արևմտահայերենում», «Արևմտահայ մամուլի պատմություն», «Հայ ազգագրություն» և այլն: Այս դասընթացները հնարավորություն են ստեղծում մեզ համար կատարելու հաջորդ քայլը. բացել սփյուռքագիտություն մասնագիտությամբ բակալավրատ: Դա կապահովի կրթության շարու-

նակականությունը. կնախապատրաստի ուսանողների մուտքը մագիստրատուրա: Լավագույնները ուսումը կշարունակեն սփյուռքագիտության ասպիրանտուրայում:

Սփյուռքագիտության ամբիոնը համահամալսարանական է: Ասել է թե՛ սպասարկում է որոշակի ֆակուլտետների և ունի իր, այսպես կոչված, ազդեցության ոլորտները:

Որքան էլ զարմանալի է, մինչև վերջերս Երևանի պետհամալսարանի պատմության և արևելագիտության ֆակուլտետներում, իսկ ավելի ուշ նաև միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետում հայկական սփյուռքին վերաբերող առանձին դասընթաց չուներինք: Ավելին, հայ գաղթօջախների պատմությունը դասավանդվում էր հայոց պատմության դասընթացի շրջանակներում՝ աննշան ժամաքանակով: Համալսարանի ղեկավար կազմի անմիջական աջակցությամբ կարողացանք հասնել նրան, որ արևելագիտության և միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետների անցյալ տարվա աշխատանքային ծրագրերում ներառվեցին մի քանի նոր առարկաներ՝ «Ժամանակակից սփյուռքի պատմություն», «Սփյուռքագիտության հիմունքներ» և այլն: Նախատեսում ենք արևմտահայերենի առանձին դասընթաց ունենալ աստվածաբանության ֆակուլտետում:

Ի դեպ, պետք է նկատել, որ Սփյուռքի և սփյուռքագիտության վերաբերմամբ ԵՊՀ-ում ծավալվող այս աշխատանքները էապես անդրադառնում են Հայաստանի այլ բուհերի գործունեության վրա. օրինակ՝ Երևանի լեզվաբանական համալսարանում այս ուսումնական տարվանից մտցված է արևմտահայերենի մասնագիտական դասընթաց, մանկավարժական համալսարանում արևմտահայերենը արդեն դասավանդվում է նաև մագիստրատուրայում: Դասավանդման և ծրագրերի կազմման գործում մենք համագործակցում ենք մյուս բուհերի հետ: Այս ընթացքով ԵՊՀ սփյուռքագիտության ամբիոնը հեռանկարում օրինաչափ կերպով կարող է ստանձնել Հայաստանում սփյուռքին առնչվող կրթական կառույցների գործունեությունը համակարգող կենտրոնի դեր:

Ինչ վերաբերում է ուսուցիչների վերապատրաստությանը, ապա պետք է ասել, որ Սփյուռքի հայկական վարժարաններում մասնագիտացում ստացած ուսուցիչներ չկան, ուստի վերապատ-

րաստությունը բնութագրիչ որակ չի կարող կազմել: Հետևաբար խնդիրը պետք է դրվեր այլ կերպ, այն է՝ անցնել արևմտահայ ուսուցչի համալսարանական պատրաստության: Սա նշանակում է, որ մեզ մոտ ուսանելու հնարավորություն պիտի ստեղծվի սփյուռքահայ ուսանողների համար, որոնք, ստանալով մասնագիտական կրթություն, ժամանակ առ ժամանակ ընդամենը կլուծեն վերապատրաստման խնդիր: Հասկանալի է, որ այս ծրագիրը կարող է գործել նաև հայաստանցի ուսանողների համար:

Համալսարանը նախարարության հետ համատեղ ծրագրեր է կազմում ամառային դպրոց ունենալու համար, որտեղ Սփյուռքին առնչվող տարաբնույթ բաժինների հետ միասին՝ երիտառաջնորդներ, երիտասարդ լրագրողներ, արվեստագետներ, սփյուռքահայ ուսուցիչների վերապատրաստություն, մենք կունենանք նաև հայոց լեզվի ուսուցիչների համար հատուկ դասընթացներ:

Առկա են հետևյալ դժվարությունները.

1. Հայաստանում բավարար չափով չեն ճանաչում հայկական սփյուռքը: Պատճառները բազմաթիվ են ու տարաբնույթ: Մեզանում դա սկսվում է հանրակրթական դպրոցից: Դպրոցներում հայկական սփյուռքի վերաբերյալ տեղեկատվություն բավարար չափով չի տրվում: Արդեն ասվեց, որ դպրոցական ծրագիրը նախատեսում է ընդհանուր ծանոթություն արևմտահայերենին: 10-րդ դասարանի դասագրքում առանձին բաժնով ներկայացված է համապատասխան նյութ՝ մոտ 6 դասի սահմաններում: Հայոց պատմության վերջին դասագրքերում համապատասխան բաժնով ներկայացված է նաև հայկական սփյուռքը: Սակայն մեր ունեցած տեղեկություններով, որոնք կարծես թե հավաստի են, գործող դասագրքում տեղ գտած նույնիսկ այդչափ ծանոթությունը արևմտահայերենին գրեթե չի մատուցվում աշակերտներին: Աշակերտների մեծ մասը, առանձին ուսուցիչներ անզամ տեղյակ չեն, որ կա ծրագրով արձանագրված այդպիսի պահանջ: Դրա պատճառը ոչ միայն մեզանում դպրոցական կրթության, մեղմ ասած, անմխիթար վիճակն է, այլև հայոց լեզվի ուսուցիչների մի մասի անտեղյակությունը արևմտահայերենին, արևմտահայերենի ուսուցման հետ կապված մի շարք դժվարություններ և այլն: Սփյուռքագիտության ամբիոնը այս գործը կազմակերպելու խնդիր ունի:

2. Մեզ չի գոհացնում սփյուռքահայ գործընկերների հետ մեր համագործակցության չափը: Առայժմ չի ստացվում գործուն կապ հաստատել հայկական սփյուռքի գիտակրթական կառույցների հետ: Արևմտահայերենին նվիրված վերջին գիտաժողովներից մեկում, անկեղծ ասած, զարմանքով նկատեցի, որ բացարձակ անտեղյակություն (չասեմ՝ անհմացություն) կա Հայաստանում ստեղծվածի նկատմամբ: Մյուս կողմից էլ, հայաստանցիներս քիչ ենք ծանոթ Սփյուռքում հայերենի և հայոց պատմության մասին վերջին շրջանում ստեղծված գրականությանը, մանավանդ օտարալեզու աշխատանքներին: Կարծում ենք՝ իրավիճակը մեծ չափով կարող է փոխել Երևանի պետականլսարանում Վիրտուալ հայագիտության նորաստեղծ կենտրոնը: Անպայման պիտի համագործակցենք, հակառակ դեպքում մեր գործը դատապարտված է: Լուրջ վնաս կարող է հասցվել նաև Սփյուռքում կրթական գործին:

3. Ունենք սփյուռքագետ մասնագետների պակաս. երբեմն չենք հաջողում համապատասխան մասնագետ գտնել այս կամ այն դասընթացը վարելու համար: Որքան էլ զարմանալի է, հայ գաղթօջախների և սփյուռքի պատմությամբ զբաղվողները մեզանում շատ չեն, քիչ են նաև արևմտահայերենի մասնագետները: Հույս ունենք, որ մի քանի տարում կունենանք արդյունքներ: Այս ոլորտում ակնկալում ենք Սփյուռքի մեր գործընկերների աջակցությունը: 2010-2011 ուսումնական տարում մեզ մոտ՝ մագիստրատուրայում, դասախոսություններ են կարդացել Սիացյալ Նահանգներից Ամերիկյան համալսարանի աշխատակից Հայկ Մսրյանը, Բեյրութից Կարո Առաքելյանը, Անդրանիկ Տազեայանը, Տիգրան Ճինբաշյանը, Պոլսից «Ժամանակ» պարբերաթերթի խմբագիր Արա Գոչունյանը, Ֆրանսիայից Դնի Դոնիկյանը, Շվեդիայից Արամայիս Միրզախանյանը, Չեխիայից Հակոբ Ասատրյանը: Բայց այս հանդիպումները տեղի են ունենում դեպքից դեպք՝ հիմնականում Սփյուռքի մեր գործընկերների՝ հայրենիք այցելելու առիթներով: Չունենք կանոնավոր գործող համակարգ: Պատճառները նախ և առաջ նյութական են:

4. Չունենք ուսանողների գործուղումներ: Անհնար է Սփյուռքը հեռվից ճանաչել և ուսումնասիրել: Պրակտիկայի յուրօրինակ ձև

է, իհարկէ, մեր ուսանողների մասնակցությունը ամառային «Արի տուն» ծրագրին: Սակայն մեր գործը շատ կհաջողէր Սփյուռքի հայաշատ համայնքների գործուղումներ ունենալու պարագային:

Այսպիսով, ԵՊՀ սփյուռքագիտության ամբիոնը, ապահովելով կրթության շարունակականություն բակալավրատից մագիստրատուրա և ասպիրանտուրա, ինչպես նաև ուսուցիչների ամենամյա վերապատրաստություն, մեր մտածմամբ պիտի դառնա Սփյուռքին առնչվող կրթական գործի համակարգող կենտրոն: Գիտական ներուժի առկայության դեպքում հետագայում ԵՊՀ հայագիտության ինստիտուտի շրջանակներում այն կարող է դառնալ նաև Սփյուռքի գիտական ուսումնասիրության հայաստանյան կենտրոններից մեկը: Մեր ձգտումները միգրացե փոքր-ինչ հավակնոտ են, սակայն մենք տոգորված ենք լավատեսությամբ և կարծում ենք՝ հեռանկարում պայմաններ կունենանք մեր ծրագիրը իրականացնելու համար:

Yuri Avetisyan –*Armenia-based Scientific and educational institutions related to the Armenian Diaspora*–

The report presents a summary of the scientific and educational structures related to the Armenian Diaspora in the Republic of Armenia. Such structures, which were more or less effective, were established in Soviet Armenia starting from the 1960s. In this context, the author considers the first one-and-a-half decade of independence as relatively effective. He singles out certain innovative and significant developments, like the inclusion of Western Armenian language courses in the curricula of general education schools and several universities; the establishment of the Department for Armenian Communities and Diaspora History at the RA National Academy of Sciences; the organization of teacher training courses for Diaspora Armenian teachers, etc. The author notes that the picture changed considerably after the establishment of the Ministry of Diaspora in 2008. It led to the establishment of different scientific and educational structures within several institutes of the National Academy of Sciences and different educational institutions, including the founding of the Department of Diaspora Studies at Yerevan State University. Established three years ago, the Department carries out scientific and educational activities and has a Master's degree program. It is expected that with the growth in the number of researchers, in the future the Department may become one of the pan-

Armenian centers for scientific research on the Diaspora within the framework of the Institute of Armenian Studies at Yerevan State University.

Юрий Аветисян – *Научно-образовательные структуры занимающиеся вопросами армянской диаспоры в Армении* – В отчете кратко представлены научно-образовательные структуры, существующие в Армении и занимающиеся вопросами армянской диаспоры. В Советской Армении такие структуры, проводящие более или менее эффективную деятельность, начали создаваться начиная с 1960-х годов. Первые 15 лет после провозглашения независимости оказались в этом смысле относительно результативными; в ряде общеобразовательных школ и ВУЗах начали проводиться учебные курсы по западноармянскому языку, в Национальной Академии РА был создан отдел истории диаспоры и армянских общин, стали организовываться курсы по переподготовке учителей-представителей диаспоры и т.д. Картина значительно изменилась с 2008 года, который ознаменовался созданием Министерства по вопросам диаспоры. Далее были созданы различные научно-образовательные структуры в институтах Национальной Академии и в ряде образовательных учреждений. Одним из таких структур явилась кафедра по изучению истории армянской диаспоры, созданный в пределах Ереванского Госуниверситета. Кафедра существует с 2008. Здесь проводится научно-образовательная деятельность, действует магистратура. При наличии достаточного научного потенциала в будущем в рамках института армяноведения, данная структура претендует стать одним из общеармянских научно-исследовательских центров по вопросам диаспоры.